

ЗМІСТ І ТЕХНОЛОГІЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ

УДК 378.461:614.253

Ю. О. Євтушенко

ІНТЕГРАЦІЯ ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ЕФЕКТИВНОГО ФОРМУВАННЯ ЇХ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У процесі фахової підготовки майбутніх лікарів одним із головних питань постає проблема формування їх деонтологічної культури, під якою розуміємо комплексну особистісно-професійну якість майбутнього лікаря, яка формує його моральну свідомість (сукупність моральних цінностей та етичних норм, які стають особистісними переконаннями і спрямовують професійну діяльність медичного працівника на формування і відтворення морально-етичних вимог суспільства у галузі охорони здоров'я), яка постійно формується, переосмислюється та удосконалюється у процесі професійної діяльності лікаря.

Проблемам формування й розвитку професійної культури медичних працівників, осмисленню підходів до професійної деонтології, вивчення особливостей формування деонтологічної культури майбутніх фахівців присвячено багаточисельні наукові дослідження як українських (І. Бех, С. Гусарєв, О. Крсек, Н. Лисовий, І. Писаренко, І. Синиця, О. Уваркіна, Я. Цехмістер, І. Чернокозов та ін.), так і зарубіжних учених (А. Караханова, К. Кертаєва, Л. Колберг, А. Кудеріна, А. Маслоу, Е. Фром та ін.).

У контексті нашого дослідження особливої актуальності набуває проблема розробки та впровадження у навчально-виховний процес медичного ВНЗ відповідних педагогічних умов, які сприятимуть ефективному формуванню деонтологічної культури майбутніх лікарів.

Мета статті полягає в обґрунтуванні та визначенні особливостей впровадження у навчально-виховний процес медичного ВНЗ однієї з педагогічних умов формування деонтологічної культури майбутніх лікарів, яка пов'язана із інтеграцією змісту навчальних дисциплін фахової підготовки майбутніх лікарів з метою формування їх деонтологічних знань, умінь та навичок.

Інтеграція як педагогічний феномен має кілька істотних характеристик, що визначають її категоріальний статус. Найчастіше інтеграція розглядається як процес і як результат цього процесу. Але, крім того, нерідко інтеграція характеризується як принцип розвитку педагогіки й педагогічної практики. Триєдина роль інтеграції (принцип, процес, результат) приводить до того, що існує кілька дефініцій цього поняття [1, с. 18–25].

Так, М. Берулава виділяє три типи інтеграції, які акумулюють у собі різні види: *загальнометодологічний, загальнонауковий і окремо науковий* [2, с. 36]. В. Гмурман розкриває зміст типів інтегративних процесів – *міжнаукових, міждисциплінарних і внутрішньодисциплінарних* [3, с. 15].

Існує розподіл міжпредметної інтеграції на *горизонтальну й вертикальну*. Але якщо В. Фоменко [4, с. 42] виявляє такі види за способом розгортання змісту в часі (зміст виводиться на один часовий рівень або логічні й тимчасові відносини не збігаються), то К. Кречетніков [5] горизонтальною інтеграцією називає виділення інтегрованих комплексів, що складають інваріантну частину знань і вмінь, а вертикальною – послідовність навчання на різних рівнях підготовки, єдину методологію й термінологію при вивченні циклу дисциплін напрямку. І. Дишлюк [6] виділяє види інтеграції залежно від міри далекості предметних і освітніх галузей: близька, середня, далека.

Н. Чапасв [7], указуючи на відсутності єдиної позиції у визначенні типів інтеграції в педагогіці, пропонує використання як класифікатору її різновидів категорію «парадигма». Підставою для виділення парадигм інтеграції, на його думку, може стати характер взаємин між цілим і його частинами.

Ми вважаємо, що інтеграція змісту навчальних дисциплін фахової підготовки майбутніх лікарів з метою формування їх деонтологічних знань, умінь та навичок на основі принципів відбору відповідного змісту (системності, відповідності значенневого й процесуального аспектів діяльності, єдності інтеграції й диференціації, інтегративності, антропоцентризму, культуровідповідності, професійно-етичної компетентності) і принципів структурування даного змісту (міждисциплінарності, ієрархічності, гнучкості й варіативності) з урахуванням критеріїв комплексності, соціальної й професійної значимості, доступності, оптимуму, педагогічної забезпеченості, сприятиме процесу ефективного формування деонтологічної культури майбутніх фахівців в галузі медицини.

Інтеграція змісту навчальних дисциплін фахової підготовки майбутніх лікарів з метою формування їх деонтологічних знань, умінь та навичок здійснювалася нами на трьох рівнях: 1) на рівні асиміляції дисциплінарного інструментарію, 2) на рівні синтезу фахових дисциплін у структурі деонтологічної підготовки майбутніх лікарів та 3) на рівні розробки й впровадження у навчально-виховний процес медичного ВНЗ інтегративного спецкурсу «Деонтологічна культура у професійній діяльності лікаря».

На першому рівні інтеграції змісту навчальних дисциплін фахової підготовки майбутніх лікарів нами було відібрано навчальні дисципліни деонтологічної спрямованості у структурі фахової підготовки майбутніх лікарів та проаналізовано зміст цих навчальних дисциплін щодо можливостей формування деонтологічної культури майбутніх медичних

працівників. До них було віднесено наступні: «Історія України та української культури», «Історія медицини», «Етичні проблеми в медицині», «Основи християнської етики і моралі».

Вивчаючи історію України та українську культуру, майбутні лікарі отримали знання щодо особливостей первісних форм культури, культури Стародавнього Сходу, античності як типу культури, виникнення християнства, Середньовічної культури, культури Київської Русі як феномену східнохристиянської культури, культури доби Відродження й Просвітництва, західноєвропейської і української культури ХІХ – поч. ХХ ст., провідних тенденцій розвитку сучасної світової і української культури.

У зміст навчальної дисципліни «Історія України та української культури» нами було розроблено додатковий модуль «Діяльність лікаря у сучасному контексті добросусідства культур», завдання якого полягали у розвитку вмінь студентів самостійно мислити; вихованні активної життєвої позиції студентів; розширенні міжпредметних зв'язків. На лекційних та практичних заняттях наголошувалося, що культура будь-якого народу розвивається не ізольовано від культур інших народів, а закономірно перебуває в контексті світового культурного процесу. Українці віками творили власну самобутню культуру, успадковуючи культурні цінності своїх предків, переймаючи і творчо осмислюючи надбання інших народів. Студенти дізналися, що одним із найважливіших факторів, що сприяє успішному розвитку національних культур, є засвоєння художнього досвіду інших народів. Інтенсивність і плідотворність цього процесу забезпечують соціально-економічні зв'язки, що зумовлені прагненням народів до взаєморозуміння та взаємозбагачення. У ході обговорення проблемних питань з теми студенти дійшли висновків про те, що здатність людини розвиватися на полікультурній основі, засвоювати нові культурні цінності стає дедалі більш соціально значущою, в тому числі й у професійній діяльності лікаря. У підсумку вивчення модулю було доведено, що у процесі полікультурної освіти і виховання здійснюється формування кроскультурної свідомості як прояву комунікативної раціональності. Вона є цілісним стійким соціально-психологічним утворенням, що включає толерантність, повагу до інших поглядів, культур, релігій, уміння спілкуватися й адаптуватися в сучасному світовому середовищі.

На основі вивчення дисципліни «Історія України та української культури» студенти навчилися на евристичному рівні аналізувати закономірності розвитку світової культури та особливості їх віддзеркалення в українській культурі; самостійно робити висновки і узагальнення культурологічних проблем; опанували вміннями застосовувати культурологічні знання для визначення особистої орієнтації в полікультурному просторі.

У процесі опанування курсу «Історія медицини» студенти-медики ознайомилися із основними етапами розвитку медицини у зв'язку з

розвитком і зміною суспільно-економічних формацій, загальною періодизацією та хронологією розвитку медицини; основними епохами, періодами в історії медицини; факторами, що впливають на історію та розвиток медицини і досягненнями медицини на різних етапах розвитку світової історії; вкладом видатних діячів світової та української медичної науки в національну і світову медицину; проблемами розвитку охорони здоров'я в Україні та у світі.

У зміст навчальної дисципліни «Історія медицини» нами було розроблено додатковий модуль «Основні етапи становлення медичної деонтології у різні епохи розвитку суспільства», в якому студенти-медики знайомилися із прикладами високих зразків виконання лікарського обов'язку, гуманізму, чуйності, доброти, героїзму і самопожертви лікарів та інших медичних працівників у мирні і воєнні часи в історії суспільства.

Студенти медичних ВНЗ усвідомили, що деонтологічна культура лікаря зародилася в найдавніших цивілізаціях й постійно удосконалювалася від епохи до епохи. Вони дійшли висновків про те, що в історії медицини разом із медичною професією виникла потреба у розробці спеціальних медичних кодексів, а лікарська етика в основному розглядає загальнофілософські питання, які спрямовані на медичну працю. Головними з них є гуманізм, вірність кращим традиціям лікування, професійна компетентність і утвердження здорового способу життя.

Ми також розробили додатковий модуль до змісту навчальної дисципліни «Етичні проблеми в медицині» під назвою «Правила взаємовідносин між медичними працівниками та пацієнтами». У процесі його опанування студенти зрозуміли, що міжособистісні стосунки між лікарем та хворим будуються за принципом практичної взаємодовіри, адже довіра як морально-психологічна категорія визначає ставлення як до дій іншої особи, так і до себе самої, ґрунтується на переконанні, що діє ця особа правильно, їй притаманні сумління і чесність. Довіра є обов'язковим компонентом у діяльності будь-якої соціальної групи, в якій люди спілкуються і мають тимчасові чи постійні цілі. Такими цілями у взаємовідносинах лікаря та хворого є успіхи у лікувальному процесі.

У своїх доповідях на практичних заняттях студенти-медики наголошували, що у повсякденній діяльності лікаря часто виникають конфлікти утилітарної етики, яка вчить урахувати лише наслідки лікарської діяльності, та деонтологічної етики, згідно з якою треба орієнтуватися не на наслідки, а на загальновизнані етичні принципи: чесність, вірність обов'язку, «клятві Гіппократа», дотримуватися прав людини тощо.

Ще один додатковий модуль – «Основи християнської етики і моралі у контексті формування деонтологічної культури майбутнього лікаря» – було нами розроблено до змісту навчальної дисципліни «Основи християнської етики і моралі».

У процесі його викладання ми прагнули на основі засад християнської етики формувати у студентів високі моральні інтереси та ціннісні погляди, націлити майбутнього лікаря на важливість керування в своїй майбутній діяльності основними морально-етичними засадами як нерозривного зв'язку медицини та моралі, забезпечити доступ до цілісного й вичерпного синтезу позиції Церкви щодо всього, що стосується підтвердження, у сфері медицини, першорядної й абсолютної цінності життя, що включає народження, життя та смерть.

Вивчаючи даний модуль студенти-медики знайомилися із етичними принципами взаємовідносин суб'єктів медичної діяльності, особливостями формування медичного колективу та його впливом на виховання особистості, характеристиками взаємовідносин працівників медичної галузі, отримали знання щодо моральних якостей лікаря, особливостей професійного спілкування медичних фахівців, основ етики й культури спілкування фахівців медичної галузі з урахуванням основ християнської етики та моралі.

Отже, інтеграція змісту навчальних дисциплін фахової підготовки майбутніх лікарів з метою формування їх деонтологічних знань, умінь та навичок на другому рівні здійснювалася за допомогою синтезу навчальних дисциплін деонтологічної спрямованості та збагачення їх змісту додатковими модулями з метою формування когнітивного, мотиваційно-ціннісного та діяльнісного компонентів деонтологічної культури майбутніх лікарів.

На третьому рівні інтеграції змісту навчальних дисциплін фахової підготовки майбутніх лікарів з метою формування їх деонтологічних знань, умінь та навичок нами було розроблено та впроваджено у навчально-виховний процес медичного ВНЗ інтегративний спецкурс «Деонтологічна культура у професійній діяльності лікаря».

Завдання спецкурсу передбачали:

1. Сприяння вдосконаленню теоретичної медичної підготовки майбутніх лікарів у галузі медичної деонтології й розвитку практичних умінь та навичок лікування пацієнтів та догляду за хворими.

2. Ознайомлення й адаптація студентів-медиків до умов роботи медичних установ і підрозділів.

3. Розвиток особистих професійних якостей майбутнього медичного фахівця.

4. Розвиток орієнтації студентів-медиків на довгочасну медичну діяльність, освоєння різних форм професійного навчання й самонавчання.

5. Виховання в студентів глибокої відповідальності, почуття обов'язку, моралі, гуманізму, чуйного уважного ставлення до хворих.

У процесі викладання розробленого спецкурсу ми пропонували студентам наступні теми для вивчення: «Характерологічні властивості та особливості особистості лікаря», «Взаємовідносини між лікарем, пацієнтом, родичами та колегами», «Лікар й лікарська таємниця»,

«Ятрогенні захворювання», «Лікарські помилки з позиції медичної деонтології та законодавства», «Деонтологічна культура майбутнього лікаря: сутність, зміст, структура».

На лекційних та практичних заняттях ми наголошували на тому, що ідеал фахівця й людини, до якого кожний лікар повинен прагнути, передбачає низку обов'язкових характерних властивостей і особливостей, а саме: здатність співчувати близькому й усьому живому, високий рівень професіоналізму, підвищене усвідомлення відповідальності, мужність, законслухняність, принциповість, терпимість, здатність до взаєморозуміння, почуття власної гідності, сила волі тощо.

З лекційних та практичних занять майбутні лікарі дізнавалися про права пацієнта, правила взаємодії лікаря й хворого, положення, що регламентують взаємовідносини між лікарями та молодшими медичними працівниками, про особливості лікарської таємниці, про класифікацію ятрогенних хвороб, про можливі лікарські помилки з точки зору медичної деонтології.

При викладанні розробленого нами спецкурсу ми використовували низку інноваційних інтерактивних форм та методів навчання, направлених на закріплення деонтологічної поведінки майбутніх лікарів у їх подальшій професійній діяльності (інтерактивні лекції, студентські індивідуальні та групові презентації з використанням сучасних технічних засобів та інформаційно-комунікативних технологій, кейс-метод, метод проєктів, рольові ігри тощо), та прагнули активізувати позааудиторну, самостійну та науково-дослідну роботу студентів вищих медичних закладів освіти з метою стимулювання мотиваційно-ціннісної складової деонтологічної культури майбутніх лікарів.

У результаті вивчення спецкурсу «Деонтологічна культура у професійній діяльності лікаря» студенти-медики отримували якісні знання з теорії медичної деонтології, усвідомлювали моральні, етико-деонтологічні принципи професійної діяльності медичного працівника, в них зростала мотивація до професійного обов'язку лікаря, формувались особистісні деонтологічно значущі якості, вони вдосконалювали свої навички та вміння виявляти деонтологічні труднощі й знаходити ефективні способи їх подолання у подальшій професійній діяльності, в них формувались вміння вибудовувати відносини із хворими, їхніми родичам й колегами відповідно до норм професійного спілкування.

Таким чином, ми вважаємо, що трирівнева інтеграція змісту навчальних дисциплін фахової підготовки майбутніх лікарів з метою формування їх деонтологічних знань, умінь та навичок сприяла формуванню когнітивного, мотиваційно-ціннісного й діяльнісного компонентів деонтологічної культури студентів медичних ВНЗ.

Перспективи подальших пошуків бачимо у розробці та впровадженні у навчально-виховний процес медичного ВНЗ інших педагогічних умов, які сприятимуть ефективному формуванню деонтологічної культури майбутніх лікарів.

Список використаної літератури

1. **Безрукова В. С.** Интеграционные процессы в теории и практике : монография / В. С. Безрукова. – Екатеринбург, 1994. – 152 с.
2. **Берулава М. Н.** Интеграция содержания образования / М. Н. Берулава. – М. : Педагогика, 1993. – 170 с.
3. **Гмурман В. Е.** Элементы приближенных вычислений : учеб. пос. / В. Е. Гмурман. – М. : Высш. шк., 2005. – 93 с.
4. **Фоменко В. Т.** Построение процесса обучения на интегрированной основе. Современный образовательный процесс : содержание, технологии, организационные формы / В. Т. Фоменко. – Ростов-на-Дону, 1996. – 130 с.
5. **Кречетников К. Г.** Интеграция дисциплин в учебном процессе [Электронный ресурс] / К. Г. Кречетников. – Режим доступа : <http://aeli.altai.ru>.
6. **Дышлюк И. С.** Содержание исторического образования как фактор межпредметной интеграции в школе : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук. – Ростов н/Д : 2000. – 20 с.
7. **Чапаев Н. К.** Теоретико-методические основы педагогической интеграции : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Чапаев Николай Кузьмич. – Екатеринбург, 1998. – 462 с.

Євтушенко Ю. О. Інтеграція змісту навчальних дисциплін фахової підготовки майбутніх лікарів як педагогічна умова ефективного формування їх деонтологічної культури

Стаття присвячена розробці й визначенню особливостей впровадження у навчально-виховний процес медичного ВНЗ однієї з педагогічних умов ефективного формування деонтологічної культури майбутніх лікарів, яка пов'язана із інтеграцією змісту навчальних дисциплін фахової підготовки майбутніх лікарів з метою формування їх деонтологічних знань, умінь та навичок.

На думку автора, розроблена трирівнева інтеграція змісту навчальних дисциплін фахової підготовки майбутніх лікарів формуванню когнітивного, мотиваційно-ціннісного й діяльнісного компонентів деонтологічної культури студентів медичних ВНЗ.

Ключові слова: деонтологічна культура, майбутні лікарі, інтеграція змісту навчальних дисциплін фахової підготовки, педагогічна умова, навчально-виховний процес медичного ВНЗ.

Евтушенко Ю. А. Интеграция содержания учебных дисциплин профессиональной подготовки будущих врачей как педагогическое условие эффективного формирования их деонтологической культуры

Статья посвящена разработке и определению особенностей внедрения в учебно-воспитательный процесс медицинского вуза одного из педагогических условий эффективного формирования деонтологической культуры будущих врачей, которая связана с интеграцией содержания учебных дисциплин профессиональной подготовки будущих врачей с целью формирования их деонтологических знаний, умений и навыков.

По мнению автора, разработанная трехуровневая интеграция содержания учебных дисциплин профессиональной подготовки будущих врачей способствует формированию когнитивного, мотивационно-ценностного и деятельностного компонентов деонтологической культуры студентов медицинских вузов.

Ключевые слова: деонтологическая культура, будущие врачи, интеграция содержания учебных дисциплин профессиональной подготовки, педагогическое условие, учебно-воспитательный процесс медицинского вуза.

Yevtushenko Yu. Integration of Content of Disciplines of Professional Training of Future Doctors As a Pedagogical Condition of Efficient Formation of Their Deontological Culture

The article deals with the analysis of one of the pedagogical conditions of formation of deontological culture of future doctors in the teaching and educational process of a medical higher educational establishment, namely the integration of subjects of professional training of future doctors aimed at the reinforcement of students' knowledge, skills and habits in the sphere of medical deontology.

The author works out a three-level model of integration that consists of a) assimilation of subjects of deontological direction in the structure of professional training of future doctors, b) organization of interaction between these subjects, and c) working out a special course "Deontological culture in the professional activity of a doctor" that is aimed at perfecting the theoretical medical training of future doctors in the sphere of medical deontology and developing their practical skills and habits in treating patients.

The suggested model contributes efficiently to the formation of the cognitive, motivational and axiological, and practical components of the deontological culture of student of medical higher educational establishments. With such an approach, the students receive solid knowledge in medical deontology and develop deontological behavior necessary in their future professional work.

Key words: deontological culture, future doctors, integration of subjects of professional training, pedagogical condition, teaching and educational process of a medical higher educational establishment.

Стаття надійшла до редакції 14.01.2017 р.

Прийнято до друку 24.02.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Савченко С. В.